

HERALDISK TIDSSKRIFT

1962 • BIND 1 • NR 5 • SIDE 205-207

Den halve frisiske ørn *Av Hans Krag*

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Den halve frisiske Ørn

Av Hans Krag

DET FINNES i Norge og ellers i Norden en del eldre våbener med delte skjold som peker hen på det tyske rike som sitt ophavsland, fortrinnsvis dettes nordlige del, Nederland inkludert.

Om nyere våbener med delte eller kvadrerte skjold gjelder som en regel, at skjoldenes felter er blitt til på samme tid. Og meningen har åpenbart vært, at hvert felt i mer eller mindre klare, mer eller mindre ekte symboler skal representere et kapittel av en lengere historie om våbenets første bærer. Dette er en nyere tids mer litterært pregede heraldik.

I de eldre sammensatte våbener, eller de våbener som har fortsatt en eldre tradisjon, har hvert felt derimot sin selvstendige historie, og feltenes forening i et skjold er også uttrykk for noget vesentlig, representerer en bestemt historisk begivenhet eller angir et bestående forhold av betydning. Dette gjelder også hvor et felt har fått tilføjet et skjoldhode eller en kanton, eller på annan måte er blitt differensiert.

Anvendte symboler er i denne eldre heraldik som regel ikke av individuell, men av almen og entydig karakter, om vi ser bort fra «talende» våbener, hvis symbolsprog for øvrig også har et alment preg.

Hvad man altså bør holde sig for øie, når man står overfor en eldre tids sammensatte våbener, er at hvert felt har sin historie og deres forening sin.

I sin artikkel «Medeltida Vapengrupper» i Heraldisk Tidsskrift nr. 3 omtaler Jan Raneke betydningen av en

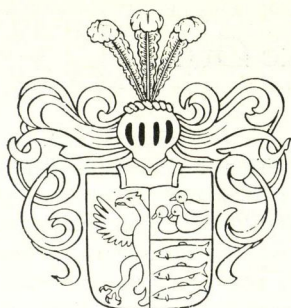
del kombinerte eller differensierte våbener i Tyskland, Frankrike og England. Han nevner også forekomsten av den tyske keiserørn som et felles hærtegn, og peker på hvordan ørnen, mer eller mindre endret, er blitt optatt i individuelle våbener for å betegne vassalforhold.

Den tyske keiserørn, sort, med ett eller to hoder, i gullfelt, vil også kunne finnes i tyske våbener, delt eller halvert, for å betegne riksumiddelbarhet, *rikstilhørighet* mer i sin almindelighet, eller av andre grunner, som nu ikke er klare. Dette gjelder således våbener med den såkalte frisiske ørn.

En rekke frisiske våbener har delt skjold og i 1. felt en halv ørn fast på delingen, feltet gull, ørnen sort. Karakteristisk for disse våbener er at hjelmmerket følger skjoldets 2. felt, likeså hjelmkleddets tinkturer.

1. Den halve frisiske ørn, sort i gullfelt, efter Steenkamps håndbok «Heraldiek». Ørnen forekommer i nogen hundre frisiske våbener. Vanlige merker er også kløverblad, ekenøtter og kornaks. Våbenet er komponert som eksempel.

2. Mogens Friis, foged i Stjør- og Værdal, førte den halve frisiske ørn. Våbenet efter «Norsk Heraldisk Mønstring».

I håndboken «Heraldiek in kunst-historischen en aesthetischen zin» av J. C. P. W. A. Steenkamp (Allert de Lange, Amsterdam 1948) har forfatteren ofret et lite kapittel på frisiske våbener med en særlig omtale av den frisiske ørn (se figur 1). At denne kan føres tilbake til en forlening til friserne fra Karl den store, er et gammelt sagn, som ikke lenger finner tiltro. En påstand om at Karl V gav friserne retten til å føre ørnen, er heller ikke bevist. Steenkamp opplyser om at den halve ørn finnes i omtrent halvparten av det ganske store antall frisiske våbener. Foruten Vestfrisland regner han her kanskje med Groningen. Han gjør oppmerksom på, at den halve ørn er enda hyppigere forekommende i det tyske Ostfrisland og i Groningen, enn i Vestfrisland. For øvrig henvises til Steenkamps rikholdige litteraturfortegnelse, som omfatter både trykte verker og manuskripter.

I tidsskriftet «Ostfriesland» 4. hefte, 1954 (Rautenberg & Möckel, Leer), finnes en artikkel av Hinrich Koch om «Der Halbadler im ostfriesischen Familienwappen». Koch omtaler forskjellige formodninger, som har vært fremsatt om ørnens tilblivelseshistorie, men

ender med å slutte sig til den opfatning, som har vært uttalt fra nederlandsk hold, at det her dreier sig om et «streekwapen», et våben egent for en bestemt landstrekning hvori den halve ørn spiller en lignende rolle, som andre, tilsvarende merker i andre land-områder. Dermed kan Koch neppe ha hatt til hensikt å trekke i tvil antagelsen om at den halve frisiske ørn kan føres tilbake til keiserørnen. Betegnelsen «streekwapen» kan da kanskje være en terminologisk vinning, men bidrar ikke til å kaste lys over merkets historie.

Koch mener for øvrig at den halve ørn først i det 16. og 17. århundre blev innført til Ostfrisland fra Vestfrisland, og anfører grunner herfor. Han peker også på det faktum, at slekter, som først i senere tid er innvandret til Ostfrisland fra andre deler av Tyskland, har optatt den halve ørn i sine våbener.

Mens den sorte ørn på gullfelt (også delt eller halvert) som tysk rikssymbol ihvertfall oprindeligen måtte nyde en lignende beskyttelse i det tyske rike som de respektive kongevåbener nød i andre land, så utstrakte denne beskyttelse sig ikke til utenfor rikets grenser. På den annen side er det sannsynlig, at den tyske ørn i middelalderen vilde bli respektert innen alle land i kristenheten, slik at en uhjemlet antagelse av en sort ørn i gullfelt neppe vilde forekomme.

Ørnevåbener med andre tinkturer må betraktes for sig. Når den halve ørn, men med usikre tinkturer, finnes i forskjellige norske middelaldervåbener, åpner dette for flere spørsmål. Forutsatt at tinkturene ikke er gull og sort, finner vi på den annen side ikke i Norge forhold svarende til de tyske som kunde forklare slike våbeners opståen på norsk jord. De vil derfor bare

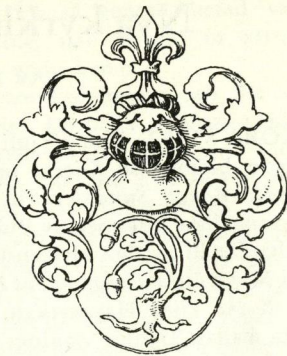
undtagelsesvis kunne tenkes å være av norsk herkomst, men snarere å være bragt inn i landet av innvandrere. Mindre sannsynlig er det, at de skulde være dannet ved slavisk efterligning av tyske forbilleder.

Fra Danmark kjennes nogen få våbener fra middelalderen og nyere tid med en halv ørn, men ingen av dem sort på gull. Herfra er undtatt den dansk-norske slekt *Scheels* våben, som er delt, 1. felt gull med en halv sort kronet og gullbevebnet ørn fast på delingen. Dette våben blev først optatt av slekten i midten av 1700-tallet. Den nulevende slekts felles stamfar, general-løitnant *Hans Heinrich Scheel* († 1738), førte et annet våben. Da dette vites ført tidligere av en tysk slekt *Scheel*, taler sannsynligheten for, at også våbenet med den halve ørn er hentet fra Tyskland.

Bare i et enkelt tilfelle kan vi med tilnærmelsesvis sikkerhet påvise forekomsten av den frisiske ørn i Norge, og dette da fordi det førtes av en mann av navnet *Friis*. *Mogens Friis*, foged over Stjør- og Værdal fogderi 1720—1728, førte et delt skjold, i 1. felt en halv ørn fast på delingen, 2. felt tverdelte med tre fugler i øverste og tre fisk i nederste felt; på hjelmen tre strudsefjer. Tinkturene kjennes vel ikke, men dette spørsmål skulde være løst for det første felts vedkommende (se figur 2).

I sin nevnte håndbok omtaler *Steenkamp* de i frisiske våbener ofte forekommende kløverblad, ekenøtter og kornaks (se figur 1).

Det er i denne forbindelse verd å legge merke til det våben, som blev ført av den dansk-norske slekt *Friis av Landvig*. Det beskrives i adelsleksi-

3. *Friis av Landvigs våben* efter *Storcks våbenbok* og ifølge *adelsleksikonets beskrivelse*. Det avviker fra *Anders Friis' egen opgave*.

konet som «en grøn Egestub med 3 guld Agern og 3 grønne Blade i hvidt», hjelmmarket «en grøn Lillie» (se figur 3). Forekomsten av ekenøtter i skjoldet kan kanskje gi en pekepinn med hensyn til slektens hittil ukjente herkomst.

Det kan imidlertid være spørsmål om adelsleksikonets våbenbeskrivelse er helt korrekt. I et tingsvidne, optatt 7. oktober 1717 på Helvig tingsted ved Farsund, beskriver *Anders Friis* sitt eget våben som følger: «Skiolden er hvid, med en graa Egestub, hvor ved sidder en Green med 3 Æggerne paa, naturlig farved; Hielmen fører en grøn Lilie.» Denne beskrivelse avviker fra adelsleksikonets på følgende punkter: Stubben er grå, ikke grønn, ekenøttene er grønne, ikke av gull, og de tre ekeblader mangler.

Så lenge man ikke kan finne en bedre hjemmel for adelsleksikonets opgave, bør man bli stående ved *Anders Friis'* beskrivelse som den formodentlig korrekte.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.